Onomàstica i Paremiologia. Els antropònims

ROSER RIPOLLÉS
Universidad de Lérida

És evident que l'Onomàstica té una gran presència dins la Paremiologia, tant els noms de persona, com els topònims com els noms de festes, dies de la setmana, mesos de l'any, etc. són presents en molts refranys.

Avui, però, em vull centrar, únicament, en la incidència que té l'Antroponimia dins la Paremiologia catalana i per a fer-ho he pres com a base de treball el llibre Els refranys catalans recollits per Maria Conca i editats per 3 i 4 l'any 1988.

Per començar he fet el buidat dels refranys o locucions que contenen algun Antropònim i a continuació els he agrupats de la manera següent: Antropònims reals, Noms de sants, Noms imaginaris i Noms abstractes.

1. ANTROPÒNIMS REALS

Quan dic antropònims reals em vull referir als noms que habitualment porten les persones, o sigui que més que els noms són les persones les reals. He trobat els següents:

A la taula d'en Bernat, qui no hi seu no és comptat.
A tu t'ho dic, Pere, perquè m'entenguis, Pau.
Amb ceba i pa, a Judes van desmamar.
Bé canta la Marta, quan està farta.
D'aiguardent i malvasia, fes-ne barreja, Maria.
El miracle de Mahoma, que es va adormir al sol i es va despertar a l'ombra.
El temps passa i la Joana balla.
Ja has cagat, Toni; demà estaràs bo.
La dona bonica, Blai, et farà viure en un ai.
Les manyes d'en Bernat: una al pap i l'altra al sac.
Mare, el Pere em toca; toca'm, Pere, ara que la mare no ho veu.
Mentre Maria és al ball, a casa se li crema el tall.
No és el mateix Bernat que mestre Bernat.
On va Miquel, no hi ha mel.
Ves-te'n, Anton, que el qui es queda ja es compon.

Si observem els refranys que incorporen Antropònims reals veiem que la majoria de noms són noms d'home: Anton, Bernat (4), Blai, Judes. Mahoma, Miquel, Pau, Pere, Toni; mentre que de dona sols hi ha: Joana, Maria (2) i Marta.

Els noms en general són complets, és a dir apareixen molt pocs hipocorístics, concretament solament n'hi ha dos i del mateix nom : Anton i Toni.

D'altra banda també podem observar que contràriament a la funció individualitzadora que correspon al nom de persona, en aquests refranys la funció que hi exerceix el nom és generalitzadora ja que no es refereixen a una persona concreta sinó que s'apliquen o es poden aplicar a tota la humanitat, fins i tot sense fer distinció de sexe; és a dir el refrany "Ves-te'n,

Anton, que el qui es queda ja es compon" igual l'usem quan ens referim a una dona que havent perdut el marit viu molt alegrement, com a un home que ha perdut la muller i viu igualment molt bé. De la mateixa manera podem dir a un home: Bé canta la Marta, quan està farta, perquè la importància no la té qui canta sinó perquè canta.

2. NOMS DE SANTS

És l'apartat més nombrós. N'hi ha 38:

A qui tria i s'enganya, sant Pere l'escanya.
Bany de Sant Joan, salut per tot l'any.
Bona sort per Sant Joan, desventura per Nadal.
Candelera clara, fred hi ha encara.
De Sant Joan a Nadal, mig any cabal.
De Sant Joan a Sant Pere, sembraràs les fesoleres.
El mal de sant Bernat, poc de mal i molt de drap.
El vent que bufa per Sant Joan, bufa la resta de l'any.
Els focs de Sant Pere se salten pel darrere, i els de sant Joan, se salten pel davant.
En arribar Sant Lluc, cullc el rovelló si puc.
La migdiada de Sant Joan porta molt dany.
La nit de Sant Joan, la més curta de l'any.
La qui es gronxa per Sant Joan, aviat troba galant.
Les herbes de Sant Joan tenen virtut tot l'any.
Monges de sant Agustí, dos caps en un coixí.
Monges de santa Agnès, n'entren dos i en surten tres.
Nit de Sant Joan, nit d'amoretes.
Pagant sant Pere canta.
Passat Sant Joan, un jorn és un any.
Per Sant Joan, bacores; verdes o madures, segures.
Per Sant Joan, blat segaran.
Per Sant Joan, creix l'arbre i creix l'infant.
Per Sant Joan, el primer bany.
Per Sant Joan, les cigonyes a volar.
Per Sant Joan, tot creix un pam.
Per Sant Joan, tot es fa gran.
Per Sant Joan, tot neix i tot creix.
Per Sant Josep, la múrgola treu el bec.
Pluja per Sant Joan, dura mig any.
Qui de la muntanya es vol enamorar, per Sant Joan hi ha d'anar.
Qui encén foc per Sant Joan, no es crema en tot l'any.
Qui es pentina per Sant Joan no té polls en tot l'any.
Qui riu per Sant Joan, plora per Nadal.
Sant Joan arribat, la primavera ha passat.
Sant Joan i Sant Pere, adéu primavera.
Sant Joan, el dia més gran.
Si estimes el teu galant, no li donis cols per Sant Joan.
Si la Candelera plora, l'hivern és fora; si la Candelera riu, l'hivern és viu: tant si plora com si no plora, l'hivern és fora.

Pel que fa als noms de sants podem veure que la funció que fan és diversa; unes vegades és de situació temporal de l'acció, són com una mena de calendari religiós, així quan diem: 'Per Sant Joan tot es fa gran' no ens referim al dia concret de la celebració del sant, el 24 de juny, sinó a l'epoca de l'any en què a causa del bon temps i de la llargada del dia sobre la nit la collita, ja sigui cereals, fruites, verdures,etc. creix i madura; o bé 'Per Sant Josep la múrgola treu el bec' també es refereix a l'època de l'any en què comencen a sortir les múrgoles a causa de la temperatura, humitat, etc.; un altre diu: De Sant Joan a Sant Pere, sembraràs les fesoleres; aquest refrany pot semblar més concret però en realitat està dient a finals de juny ja que tots sabem que Sant Joan és el 24 de juny i Sant Pere el 29.

Altres tenen un caire supersticiós per exemple: Qui encén foc per Sant Joan, no es crema en tot l'any. Segurament que aquesta creença és anterior a l'existència de la festivitat de Sant Joan, i té relació amb la celebració del solstici d'estiu que va portar i porta a la població a encendre foc per Sant Joan. Altres d'aquest tipus són: Bona sort per Sant Joan, desventura per Nadal; Qui es pentina per Sant Joan no té polls en tot l'any; Qui riu per Sant Joan, plora per Nadal; Bany de Sant Joan, salut per tot l'any; Les herbes de Sant Joan, tenen virtut tot l'any.

També n'hi ha que es refereixen a l'amor: La qui es gronxa per Sant Joan, aviat troba galant; Monges de sant Agustí, dos caps en un coixí; Nit de Sant Joan, nit d'amoretes, etc.

Finalment altres fan referència a coses reals com per exemple: La nit de Sant Joan, la més curta de l'any; o a costums com Els focs de Sant Pere se salten pel darrere i els de Sant Joan, se salten pel davant, que vol dir que hi ha el costum de saltar les fogueres.

3. NOMS IMAGINARIS

De refranys que portin noms imaginaris en aquest recull, sols n'hi ha tres:

Entre les dotze i la una corre la Mala Fortuna.
La beata Sus que es tapa la cara i ensenya el parrús.
Madó Maduixa, per anar enjoiada, de menjar s'afluixa.

Els noms són tots femenins: Madó Maduixa, Mala Fortuna i Sus. A m'es a m'es tots tres són negatius, és a dir no n'hi ha cap que lloi alguna qualitat femenina.

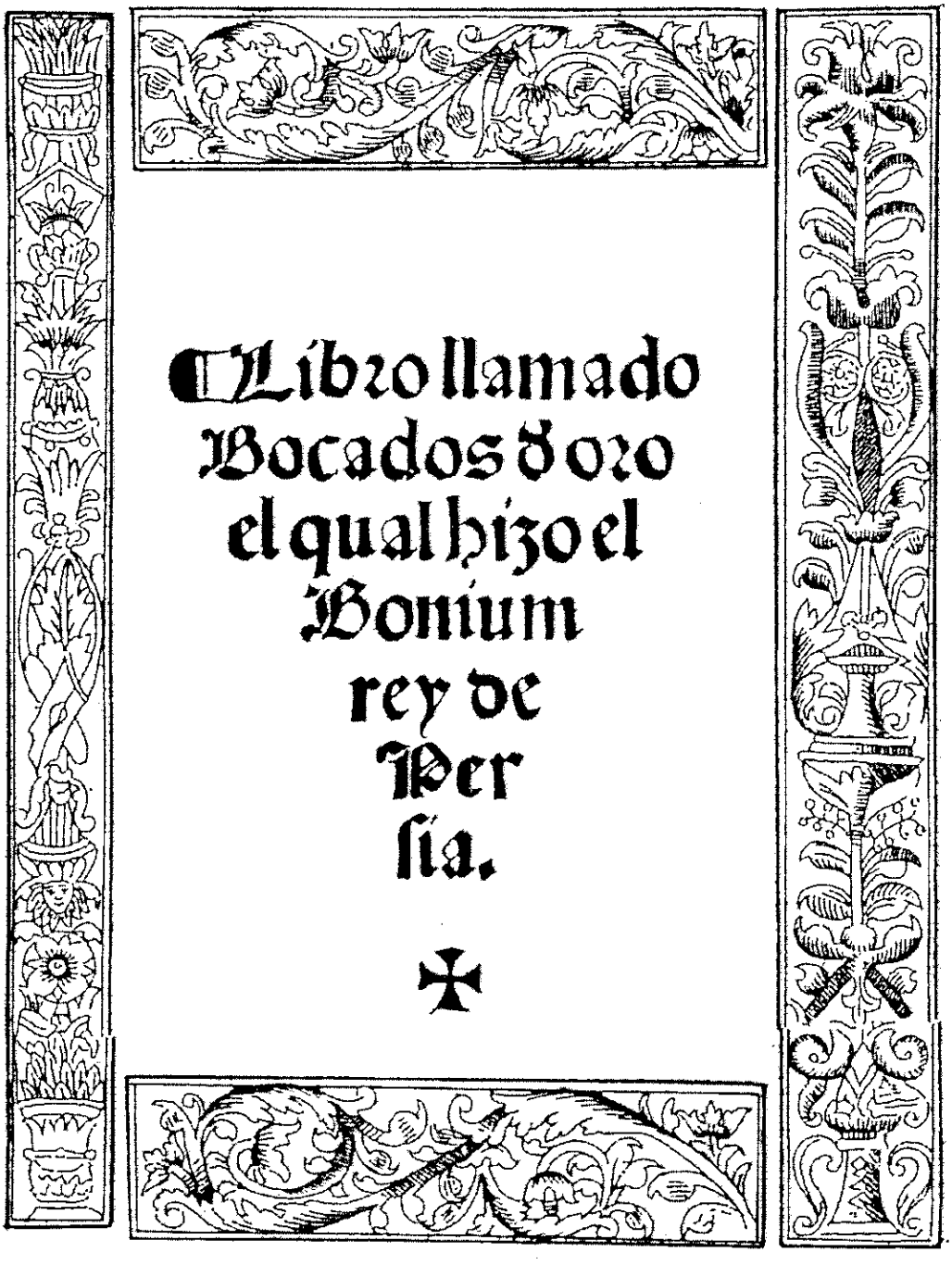
4. NOMS ABSTRACTES

He considerat abstractes el nom de Déu i el del dimoni, contràriament al que fa Maria Conca que els inclou en l'apartat d'éssers imaginaris. El dimoni apareix únicament un cop amb el nom de Lucifer; hi ha alguns refranys que fan referència al dimoni o al diable d'una manera genèrica, per això al no aparèixer amb noms específics no els he tinguts en compte.

Allò que Déu guarda, el diable no ho toca.
Allò que és de Déu, a la clara es veu.
De lladres manyacs, Déu nos en guard.
Dels pecats del piu, Déu se'n riu.
Déu apreta però no ofega.
Déu conservi la justícia i ens guardi d'ella.
Déu dóna el fred, segons la roba.
Déu ens conservi l'enteniment en estat de gràcia.
Déu és gran paga i no diu pas quant.
Déu ho fa, ell sap per què.
Déu no ha errat, ni pot errar.
Déu nos guard de mal veí i d'aprenent de cornetí.
Déu vos guard de mal i de sanaire.
Els parents els dóna Déu, els amics els tries tu.
Entri la gràcia de Déu. I entrava un frare.
Fugiràs de l'usurer, com del mateix Lucifer.
L'amor de Déu basta per a tothom.
La boca que no parla, Déu no l'ou.
La llei de Déu no vol trampa.
No es fa res amagat de Déu.
Pecat de gola, Déu el perdona.
Quan Déu no vol, els sants no poden.
Quan un posa un Déu, un altre el treu.
Qui de Déu fuig debades corre.
Qui no creu en Déu creu en bruixes.
Si vols a Déu pregar, fica't a la mar.
Tant t'escolta Déu si pregues com si renegues.

Per descomptat que tots els refranys presuposen la creença en Déu però hi podem veure diferents aspectes d'aquesta creença; d'una banda la confiança absoluta que l'home creient té en Déu, per exemple: Déu apreta però no ofega; Déu dóna el fred segons la roba o Déu ho fa, ell sap per què. En altres podem veure la referència al dogma: Déu no ha errat, ni pot errar, que es refereix a la Infinita Sabiduria de Déu o Qui de Déu fuig debades corre, que parla de l'Omnipresència de Déu. Uns altres treuen importància precisament als dos temes considerats més greus per l'església cristiana al llarg dels segles, que són: tot el que fa referència a la sexualitat i a l'abús del menjar com per exemple: Dels pecats del piu, Déu se'n riu i Pecat de gola, Déu el perdona. En canvi n'hi ha que condemnen greument la usura, considerant l'usurer tan nefast com el diable: Fugiràs de l'usurer, com del mateix Lucifer. En ser aquest l'únic refrany en què es nomena el diable pel seu nom em fa pensar que el grau de valoració nefasta de la usura és el màxim.

Cal suposar que tots aquests refranys tenen el seu equivalent castellà més o menys exacte, buscar-los seria objecte d'un altre treball, però no vull deixar de citar-ne un que m'ha recordat la meva infantesa i que sent exacte en el significat és diferent en el nom que usa i una mica en l'estructura, és el següent: Mare, el Pere em toca, toca'm, Pere, ara que la mare no ho veu. La meva padrina deia: Mamà, Roque me toca, tócame, Roque, tócame.

Bocados de oro. Valladolid, 1527.